

BADÓ ATTILA*

A LAIKUS BÍRÁSKODÁS LÉTJOGOSULTSÁGÁNAK KORLÁTAIRÓL A TUDOMÁNYOS VIZSGÁLATOK TÜKRÉBEN

A laikus bírászkodás jogszociológiai, összehasonlító jogi kutatása évszázados múltra tekint vissza, és e kutatások mára komoly tudásanyagot halmoztak fel. Ezzel párhuzamosan, a néprészvételt megalapozó érvek is kikristályosodtak, melyek a laikus részvétel egyes megjelenési formáit, az esküdtszéket, a békebíráskodást vagy az ülnöki rendszert legitimálják. E tanulmány a legismertebb érveket veszi számba, szembesítve azokat a tapasztalatokkal és az empirikus tudományos vizsgálatok eredményeivel. Az egyes laikus bírósági formák esetében eltérő mértékben, de általában a törvényhozói szándékhoz képest jóval szerényebb formában mutatható ki az érvekben megfogalmazott cél és az érvényesülés közötti kapcsolat. Az a meglátásunk, hogy egy adott jogrendszerben az intézmény megjelenési formáját inkább határozzák meg az intézményhez kapcsolódó jogtörténeti mítoszok, mint az igazságszolgáltatás minőségi fejlesztésére irányuló jogpolitikai szándékok. Felhívjuk a figyelmet arra, hogy a néprészvétel bevezetését, vagy reformját célszerű az egyes laikus bírósági formák kapcsán szerzett tapasztalatok és a tudományos vizsgálatok eredményeinek fényében megvalósítani.

Laikus bírósági felfogásom szerint a jogviták eldöntésében döntési joggal felruházott, a szakbíróvá váláshoz szükséges képzettséggel nem rendelkező személy, aki tevékenységét saját igazságérzete, vagy valamilyen speciális, nem jogi szakismeret ítékezésbe integrálása érdekében végzi. Ez a meghatározás a laikus bírósági formák többségét magában foglalja ugyan, ám kizárja azokat a különös eseteket, amikor például egy nyugdíjba vonuló bírósági elnök, vagy a szakbíróvá váláshoz szükséges képzettséggel rendelkező jogász lát el esküdtszéki, vagy éppen békebírói tevékenységet. Felfogásom szerint a díjazás (azaz hogy a laikus bírósági elnök fizetést, tiszteletdíjat vagy csupán költségátérítést kap) nem tartozik azon kérdések közé, amely alapján a laikus és szakbírók közötti határvonalat meghúzhatnák, ahogyan azt a laikus bírósági elnök európai kartája teszi.¹ A határvonalat az jelenti, hogy a laikus bírósági elnököt eredendően azzal a céllal alkalmazzák, hogy a szakbíróktól eltérően ne jogi ismereteiket, hanem józan eszüket, igazságérzetüket, vagy éppen valamilyen speciális, nem jogi szakismeretüket használják a jogviták eldöntésénél. Ahogyan az rövid etimológiai kutatás alapján is világossá válik (akár a görög „laikos” szót (*of the people*), vagy

* Egyetemi tanár, Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 6721 Szeged, Bocskai u. 10-12.

E-mail: bado@juris.u-szeged.hu.

¹ European Charter of Lay Judges, Brussels, 11 May 2012.

a laikus kifejezés egyházi jelentését megvizsgáljuk), a lényeg a laikus bírák nem hivatásos minőségére helyezhető, akik szerepüket a legtöbb esetben éppen jogi szakismereteik hiányának, másként kifejezve „hozzá nem értésüknek” köszönhetik.

A laikusok szerepéről folytatott vitákban a minőség, a hatékonyság egészen más értelemben vetődik fel, mint általában az igazságszolgáltatással hivatásszerűen foglalkozók szakbírák tevékenységére fókuszáló diskurzusban. Amikor az igazságszolgáltatás igazgatásával foglalkozó gyakorló bírák, akadémiai kutatók az európai tagállamok igazságszolgáltatásának minőségfejlesztéséről gondolkoznak, a laikusok szerepe, a minőségi igazságszolgáltatás szempontjából marginális módon vetődik fel csupán. Talán joggal. Jóllehet Hollandiát és Lettországot kivéve minden uniós tagállamban létezik a laikus bírászkodás valamilyen klasszikus formában, a bírói ítélet meghozatalában szerepet vállaló laikusok kevés kivételtől eltekintve marginális szerepet játszanak a jogviták eldöntésében. A kevés kivételt azok a jogrendszerek jelentik, ahol az önállóan eljáró laikusok – legyenek békebírák, vagy tiszteletbeli bírák – a végzettségen, a tiszteletdíjon, és az ügyek súlyán túl szinte alig különböztethetők meg a szakbíráktól. Kisebb súlyú ügyekben, a bírósági hierarchiarendszer legalacsonyabb szintjén ők ugyanazt a feladatot látják el, mint hivatásos társaik. Kicsit más módon, ám ugyancsak kivételt jelenthetnek még azok a laikusok, akik esküdtként vesznek részt a büntetőeljárásokban. Az ő helyzetüket éppen ezért a minőség javítását célul tűző igazságszolgáltatási reformok is rendre érintik. Ezzel szemben mindazon tagállamokban, ahol a laikusok tipikusan a szakbírák oldalán,² „népképviselői színfoltként” vesznek részt az eljárásban, az igazságszolgáltatás minőségfejlesztését nem igazán a laikusok szerepének átalakításában látják a reformerek. Jóllehet gyakran kerül sor arra, hogy az ülnökök helyzetét érintő változtatási javaslatok kerülnek a törvényhozás elé, amelyek esetenként növelik, de inkább csökkentik a laikus bírák kompetenciáit, ezeknek kevés közül van a minőségbiztosításhoz. Pontosabban inkább azt lehet mondani, hogy az ilyen jellegű változtatásokat az a szemlélet indukálja, hogy a laikusok se nem tesznek hozzá, se nem vesznek el az igazságszolgáltatás szakmai minőségéből, legfeljebb más, legfőképpen a társadalom demokratikus vonásait erősíthetik. A laikus bírászkodás bevezetését, vagy reformját indokoló törvényekben persze nem hiányozhat a minőségi igazságszolgáltatás szempontja, ám ez jobbra „kötelező gyakorlatnak” számít, mint minden egyéb igazságügyet érintő törvényjavaslat esetében. Tanulmányunkban azt vizsgáljuk, hogy a modern jogrendszereket mi vezeti arra, hogy fenntartsák, netán bevezessék a népképviselőt e sajátos formáit. Vajon csupán megszokásból, a hangzatos demokratikus díszlet kedvéért, vagy valami másért alkalmaznak laikusokat ahhoz, hogy állampolgáraik ügyeiről döntsenek? Vajon igazolhatók azok az érvek, melyekkel a néprészvétel különböző formáit a törvényhozók megalapozták? Ahhoz, hogy a laikus bírászkodást mérlegre telessük, a szokványos törvényi indokolásokon túl érdemes azokat az érveket is görcső alá venni, amelyek a laikusok részvételét az igazságszolgáltatásban a tudományos diskurzus

² Sanja KUTNJAK Ivković: „An Inside View: Professional Judges’ and Lay Judges’ Support for Mixed Tribunals” *Law and Policy* 2003/April. 93–122.

alapján meghatározzák. Ugyancsak érdemes számot adni arról is, hogy az ilyen jellegű intézményeket megalapozó érvek a tapasztalatok és a tudományos eredmények fényében mennyire helytállóak. Elemzésünk során szándékosan nem érintünk olyan kimondott, vagy ki nem mondott érveket, amelyek az igazságszolgáltatás minőségének javítási szándékával nyilvánvalóan nem állnak összefüggésben. Így azokat a nem jogállami, rossz szándékú jogpolitikai intézkedéseket nem elemezzük, amelyek a laikus bírászkodás intézményét valamilyen konkrét hatalompolitikai cél elérésének szolgálatába állítják.³ Ahogyan azt sem, amikor az intézmény bevezetését költséghatékonysági szempontok vezérlik. Bár az, hogy a laikus bírászkodás melyik formája milyen ráfordításokkal vagy megtakarításokkal járhat, értelmes kutatási témát jelenthet, ám jelen tanulmány érdeklődési körén kívül esik. Érdekes, innovatív munkának tartjuk az utóbbi évek egyik átfogó európai kutatását, mely a laikus bírászkodás értelmét az emberi jogok felől közelíti meg, azt állítva, hogy a laikusok a büntetőeljárásokban e jogok hatékonyabb védelméhez járulnak hozzá.⁴ Írásunkban azonban szándékosan azt a néhány, ma már klasszikusnak számító érvet kívánjuk a valósággal szembesíteni, melyek a néprészvétel mai formáit általában megalapozták.

1. A LAIKUS RÉSZVÉTEL JELENTŐSÉGE A 21. SZÁZADBAN

Az igazságszolgáltatás ma is igényt tart olyanok részvételére a bíróság elé kerülő jogesetek eldöntésénél, akik nem élethivatásszerűen végeznek bírói tevékenységet.⁵ E szereplői a jogrendszereknek jogszabály által előírt állampolgári kötelezettség, vagy érdeklődés, esetleg némi keresetkiegészítés okán látják el a döntőbíró szerepét. Vannak, akik megtiszteltetésnek érzik azt, hogy mások életét meghatározó szerepkörbe kerülhetnek, amit talán a német laikus bírák elnevezése tükröz leginkább.⁶ A modern jogrendszerekben furcsának és érthetetlennek tűnhet sokak

³ Badó Attila – BENCZE Mátyás: „Reforming the Hungarian Lay Justice System” in CSERNE Péter [et al.] (szerk.): *Theatrum Legale Mundi Symbola Cs. Varga Oblata* (Budapest: Szent István Társulat 2007) 1–13.

⁴ John JACKSON – Nikolay Pavlovich KOVALEV: „Lay Adjudication and Human Rights in Europe” *The Columbia Journal of European Law* 2006-2007/Winter. 83.

⁵ Patrick DEVLIN: *Trial by Jury* (London: Stevens & Sons 1956) 164; Toby Susan GOLDBACH – Valerie HANS: „Juries, Lay Judges and Trials” in Gerben BRUINSMA – David WEISBURD (szerk.): *Encyclopedia of Criminology and Criminal Justice* (New York: Springer 2014) és *Cornell Legal Studies Research Paper* 2013/July. 13–87; Stefan MACHURA: *Fairness und Legitimität* (Baden-Baden: Nomos 2001) 385; Rita James SIMON – Prentice MARSHALL: „The Jury System” in Stuart S. NAGEL: *The Rights of the Accused in Law and Action* (Beverly Hills: Sage 1972) 211–233; ANTAL Tamás: „Az angliai esküdtszéki rendszer kritikája és reformja a 19. század elején” *Jogtudományi Közlöny* 2015/2. 79–89; uő.: „Az angol esküdtszék történetének rövid foglalatja” *Acta Universitatis Szegediensis FORVM* 2013/2. 5–29, kül. 21–26; uő.: „A 19. századi brit laikus bírászkodás magyar szemmel: Szilágyi Dezső az angol esküdtszékéről” in TÓTH Judit (szerk.): *Ünnepi kötet Dr. Tóth Károly címzetes egyetemi tanár 70. születésnapjára. Acta Universitatis Szegediensis: Acta Juridica et Politica* 2015/78. 339–353.

⁶ Ehrenamtliche Richter.

számára a jelenség, hogy egy erőteljesen specializálódott jogászi professzió mellett vagy helyett miként juthatnak szerephez a döntéshozatalban azok, akik szakirányú képzéssel nem rendelkeznek. Amennyiben a jogesetek eldöntéséhez a jogtudomány szolgáltató megalapozást, akkor miként lehet egy szakkérdéseket felvető ügyet a jogtudományban járatlan laikusokra bízni, hiszen senkinek nem jutna eszébe egy sebész mellé hozzá nem értő állampolgárokat állítani, akik arról döntenének, hogy a beteg gyógyulásához milyen beavatkozásra van szükség. A választ nyilvánvalóan a jogtudomány és az igazságszolgáltatás világának specifikuma szolgáltathatja, mely a fenti analógiát eleve elhibáztató és értelmetlenné teszi. Ott, ahol a szakkérdések mellett óhatatlanul alapvető morális problémák, és a mindennapokból ismert helyzetek megoldási módjait merülnek fel, jogos felvetésnek tűnhet a laikusok szerepeltetése. Ráadásul nem kell sokat keresgélni ahhoz, hogy az igazságszolgáltatáshoz hasonló terepen leljük meg a megfelelő párhuzamot. Egyelőre még minden demokratikus jogrendszerben elfogadottnak számít a laikusok képviselő útján történő bevonása a jogalkotás folyamatába, akik a legfontosabb törvényjavaslatokról a végső döntést hozzák, és akik többek között arról is döntenek, szükség van-e laikusok szerepeltetésére az igazságszolgáltatásban.

Túl egyszerű lenne persze, ha valaki csupán erre a tényre vezetné vissza a laikus bíráskodás fennmaradását, vagy időnkénti reneszánszát.⁷ A globális társadalmi igényt igazolja, hogy a jogrendszerek többsége, az Európa Tanács országainak mintegy háromnegyede alkalmaz valamilyen formában laikusokat az igazságszolgáltatásban.⁸ Mindez akkor is meggyőző, ha időről időre komoly, és nem csupán a jogászok érdeklődésére számot tartó, a laikus bíráskodás alapjait feszegető viták támadnak fel azokban az országokban is, ahol évszázadok óta működnek ilyen bíróságok.⁹ Az intézmény elterjedtsége miatt nem nehéz felsorolni azokat a közismert érveket, melyek a laikusok szerepét alátámasztani igyekeznek, amint azokat sem, amelyek hol vehemensen, hol árnyaltabban a laikus bíróságok, vagy laikus bírák alkalmazását támadják. A támogató érvek többsége közvetve vagy közvetlenül, az igazságszolgáltatás minőségének javításával, vagy az igazságszolgáltatás hatékonyságával mutat összefüggést, azt állítván, hogy a laikusok szerepeltetése a döntéshozatalban egy jobb, demokratikusabb, megfelelőbb, hatékonyabb igazságszolgáltatáshoz járul hozzá. Az ellenérvek pedig éppen azt kívánják igazolni, hogy sem a minőség, sem a hatékonyság szempontjából nincs hozadéka a laikusok szerepeltetésének.¹⁰ A törvényi indokolások és a szakirodalmi források áttanulmányozása alapján egy jól körülhatárolható listát kapunk tehát arról, hogy milyen szempontok indokolják a laikusok alkalmazását, és hogy azok milyen módon járulnak hozzá az

⁷ Stephen C. THAMAN: „Europe’s New Jury Systems: The Cases of Spain and Russia” *Law and Contemporary Problems* 1999/2. 233–260; Stephen C. THAMAN: „Spain Returns to Trial by Jury” *Hastings International and Comparative Law Review* 1997–1998/241.

⁸ JACKSON–KOVALEV (4. l.) 6.

⁹ Marijke MALSCH: *Democracy in the Courts: Lay Participation in European Criminal Justice Systems* (Farnham: Ashgate 2009).

¹⁰ Badó Attila: „Az angolszász típusú esküdtszék kritikai elemzése” *Acta Universitatis Szegediensis: Acta Juridica et Politica* 1996/1. 52.

igazságszolgáltatás minőségének fejlesztéséhez. Nem kimerítő jelleggel, de a legfontosabbakat megpróbáljuk számba venni, és az ezekkel kapcsolatos észrevételeinket összegezni.

1.1. A LAIKUS BÍRÁSKODÁS MINT A DEMOKRATIKUS TÁRSADALMAK ÖNIGAZGATÁSÁNAK ESZKÖZE

Képes-e demokratikusabbá tenni az igazságszolgáltatást, és összességében a társadalmat az, ha a professzionális bírák mellett laikusok is szerepet kapnak a jogalkalmazásban? Az öngazgatás eszközeként ábrázolt esküdtszék az amerikai történelemkönyvek kedvelt szereplője. Ám joggal merül fel a kérdés, hogy mennyi igazságtartalma van ennek, ha akár az amerikai esküdtszék, akár a más formában működő laikus bíróságok tényleges jellemzőit figyelembe vesszük.

A demokrácia kifejezés több szempontból is szerepet kap a laikus bíráskodást megalapozó érvelésben. Bár semmi nem igazolja, hogy a szakképzett bírák kevésbé alkalmasak a népképviselő eszméjének megfelelő működésre, mégis szinte minden ezzel kapcsolatos törvény magyarázatánál találkozhatunk azzal az indoklással, hogy a laikusok szerepeltetése a döntéshozatalban a népképviselőt, és ezzel a demokráciát erősíti.¹¹ A demokráciát erősíti, mert a „nép képviselői” is beleszólást nyerhetnek abba, hogy az általuk a törvényhozásba megválasztott képviselők alkotta jogszabályokat miként kell alkalmazni. Tocqueville¹² vagy Lord Devlin nézetei közismertek arról, hogy miért tekintik az esküdtszék a demokratikus társadalmak nélkülözhetetlen tartozékának, és a demokrácia alappilléreinek. Lord Devlin egyenesen a Parlament jelentőségével azonosítja az esküdtszék jelentőségét, és az intézményt a szabadság biztosítékának tartja, aminek megszüntetése minden zsarnok elsődleges célja lenne.¹³ A szakirodalomban továbbra is szerepet kap a felfogás, mely a laikus bíróságot demokratikus alapintézményként kezeli.¹⁴

A laikus bíróságokat demokratikus alapintézményként kezelő felfogások esetében e megoldás részvételi, képviselői és deliberatív jellege is hangsúlyozásra kerül.

A demokrácia részvételi jellegét erősíti, hogy az állampolgárok közvetlenül vehetnek részt a döntéshozatalban az intézményen keresztül, és lehetőséget kapnak arra, hogy embertársaik sorsáról döntsenek. Ám a történelmi tapasztalatok fényében felvethető, hogy valóban döntési pozícióban vannak-e a laikusok. Valóban lehetőséget kapnak arra, hogy beleszóljanak abba, hogy mi legyen a bírói ítélet? A laikus részvételi formák egy meghatározott változatában ez úgy tűnik, mintha nem is lehetne kérdés. Azokban az esetekben, amikor a laikusok önállóan, profesz-

¹¹ E kérdés részletes elemzéséhez lásd Jenia IONTCHEVA: „Jury Sentencing as Democratic Practice” *Virginia Law Review* 2003/2. 311–383.

¹² Alexis de TOCQUEVILLE: *A demokrácia Amerikában* [ford. FRÉMER Jusztina] (Budapest: Gondolat 1983) 23–246.

¹³ Lásd DEVLIN (5. l.) 164; Id. BADÓ Attila: „A laikus bíráskodás” in BADÓ Attila [et al.]: *Bevezetés a jogszociológiába* (Miskolc: Prudentia Iuris 1997) 185.

¹⁴ Lásd BADÓ (10. l.) 52.

szionális bírói közreműködés nélkül ítélkeznek, inkább a szakmai támogatás igénye lehet kérdéses.¹⁵ Az általában meghatározott értékhatárig és büntetési mértékig illetékes békebírák elvileg teljes döntési szabadságot élveznek. Ez a jogilag teljesnek tűnő szabadság azonban a gyakorlatban nem érvényesül maradéktalanul. Egyfelől a laikusok jogi képzettségének hiányából következik, hogy a szakmai jogi érvelések, mindenekelőtt az ügyészség oldaláról, erőteljesebben hatnak a békebírákra, ami látványosan megmutatkozik az átlagosnál nagyobb elítélési mutatókban.¹⁶ Másrészt ugyancsak a döntési szabadságot korlátozza a jogi szaktanácsadók szerepeltetése, akiknek jelentősége az indokolási kötelezettséget előíró európai normák következtében ma a korábbinál is fontosabb. Bár látható, hogy a szaktanácsadók túlsúlyával szemben például a békebírói rendszer őshazájában, az angol jogrendszerben is komolyan küzdenek,¹⁷ a bírói ítélkezés modern szakmai követelményei miatt a szaktanácsadók jelentőségét naivítás lenne alábecsülni. Hiába mondhatjuk azt, hogy ezeknél a laikus bírósági formáknál a laikusok teljes szabadságot élveznek, ha éppen a döntéshez szükséges szaktudás hiánya miatt kénytelenek másokra hagyatkozni a döntés meghozatalánál.

Teljesen más megközelítést igényelnek azok a bíróságok, ahol a laikusok törvényi szinten azonos, a gyakorlatban viszont általában jóval kisebb súllyal vesznek részt az ítélelhozatalban. A kevert bíróságokhoz (*mixed tribunals*) sorolható bírói tanácsok eleve azt az elképzelést tükrözik, hogy a döntési jogosultság és a felelősség a professzionális és laikus bírák között megoszlik. Általánosságban elmondható, hogy e formációknál (például német, magyar, horvát) a laikusok marginalizálódása figyelhető meg, akiknek a szerepe többnyire formálissá válik. Kivételt ez alól az olyan laikusokból és professzionális bírákból összeállított esküdtszékek jelenthetnek, melyeknél a szakbírák professzionális fölénye kevésbé érvényesülhet. Ilyen például a francia esküdtszék, ahol a három szakbíró mellett kilenc laikus tagja annak a tanácsnak, mely a tény- és jogkérdésekről és a szankciónról is azonos szavazati joggal dönt.¹⁸

Összességében elmondható, hogy a demokrácia részvételi jellegét (vagy részvételi érzetét) a laikus bírósági formák többé vagy kevésbé erősíthetik ugyan, ám ezt a fent jelzett korlátok figyelembevételével mellett teszik, általában sokkal messzebb attól, mint ahogyan az a bevezetésüket indokoló törvényjavaslatokból kiolvasható.

A demokrácia és az igazságszolgáltatás képviselői jegyeit erősítő laikus bíráskodás képe, mely a szakirodalomban ugyancsak hangot kap,¹⁹ szintén árnyalásra

¹⁵ Franciaországban *juges de proximité*, Angliában, Walesben és Észak-Írországbán *magistrates*, Olaszországban *Giudici di Pace*, Skóciában *Justices of the Peace*, Scotland.

¹⁶ Penny DARBYSHIRE: „An Essay on the Importance and Neglect of the Magistracy” *Criminal Law Review* 1997/September 627, 633–640.

¹⁷ *R v. Birmingham Magistrates ex parte Ahmed* [1995] DC; *R v. Eccles Justices, ex parte Farrelly* [1992] 157 JP 77.

¹⁸ Badó Attila: „A francia esküdtszékekkel kapcsolatos dilemmák” *Acta Universitatis Szegediensis: Acta Juridica et Politica* 1999/1. 3–26.

¹⁹ Lásd GOLDBACH (5. lj.) 13–87; Tamás ANTAL: „The Codification of the Jury Procedure in Hungary” *The Journal of Legal History* 2009/3. 279–297; Tamás ANTAL: „The Jury in Hungary” *Зборник Падова (Collected Papers)* 2008/1-2. (Novi Sad, Serbia) 927–939; Tamás ANTAL: „Lessons and

szorul. A ma létező laikus bírósági formák esetében a képviselőt közvetett formájáról leginkább akkor beszélhetünk, ha a laikusokat valamilyen politikai választás eredményeképpen megalakuló testület (például önkormányzat) választja. A kiválasztás e módja azonban a pártatlanság szempontjából legalább annyi problémát vehet fel, mint a szakbírák esetében a politikai jellegű kinevezés, vagy a választás. A véletlenszerű sorsolás útján kiválasztott laikusok esetében viszont a népképviselő eszméje sérül.²⁰ A laikus bírák, esküdtek esetében úgy tűnik, hogy a véletlenszerű, egyúttal a reprezentativitást más úton megteremtő kiválasztási módszer tekinthető olyan világtrendnek, ami előbb vagy utóbb az esküdteken túl az egyéb laikus bírákat is el kell, hogy érje. Az Egyesült Államok Legfelsőbb Bírósága által kidolgozott és dogmatikailag fokozatosan fejlesztett „*fair cross section*”-doktrína²¹ lényegében azt tűzi ki célul, hogy egyetlen megkülönböztethető társadalmi csoport se legyen kizárható a véletlenszerű kiválasztásból, és hogy a kiválasztási eljárás egy kiegyensúlyozott összetételű esküdtbírók kialakítására adjon esélyt. Európában ennek közvetlen hatását az angol békebírói rendszer esetében érezhetjük. A békebírói pártatlanság érdekében az angol igazságszolgáltatás a reprezentativitás biztosítását az utóbbi évtizedekben egyre komolyabban veszi.²² Ez arra a meggyőződésre épül, hogy amennyiben a magisztrátus bírói kar összetétele megközelítőleg tükrözi a társadalom összetételét, akkor nagyobb az esélye annak, hogy az állampolgárok problémáira érzékenyebb, egyben pártatlanabb igazságszolgáltató rendszer működjön. Bizonyos kisebbségi csoportok megjelenése a bírói karban esélyt ad arra, hogy a többi bíró esetleges előítéletei e csoporttal kapcsolatban mérséklődjenek, de akár arra is, hogy maguk a kisebbséget képviselő bírák ítélkezzenek az adott kisebbségi csoport ügyeiben. Hosszú évszázadokon át – akárcsak az angol szakbírák esetében – egy meghatározott társadalmi csoport felülreprezentáltsága egyértelmű volt. Nőként, alacsony társadalmi státusszal, vagy valamely kisebbségi csoport tagjaként esélytelenül „pályázott” volna bárki a békebírói posztra, amit egészen a 20. század végéig a fehér középosztály és a társadalmi elit reprezentánsai töltöttek be a kiválasztási eljárás sajátosságai miatt.²³ Az első komoly lépést ebbe az irányba egy 1999-es kampány jelentette, amelyet Lord Irvine lordkancellár-

Criticism of the Criminal Jury in the History of Hungary” *Canadian Social Science* 2015/6. 215–220; ANTAL Tamás: „A bírói hatalom gyakorlásának jogszabályi változásai a dualizmus korában (1890–1914)” in HOMOKI-NAGY Mária (szerk.): *Konferencia a bírói hatalomról és az állampolgárságról* (Szeged: Szegedi Egyetemi Kiadó – Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó 2011) 9–21.

²⁰ A képviselő eszméje a laikusok kapcsán földrajzi képviselő formájában is felmerül, hiszen a kezdeti formák esetében különös jelentőséggel bírt a helyi közösség (*local community*) szempontjainak érvényesítése az ítéletben. Ez utóbbi szempont ugyan a jogbiztonság eszméje ellen hat, és bizonyos helyzetekben összeférhetetlenségi problémákhoz vezet, ám a valóságban mindennek a gyakorlatban kevés jelentőséget tulajdoníthatunk.

²¹ BADÓ Attila: „Laikus bíráskodás és reprezentativitás: a »fair cross section« doktrína” *Acta Universitatis Szegediensis: Acta Juridica et Politica* 2000/1. 7–14.

²² Judith L. MAUTE: „English Reforms to Judicial Selection. Comparative Lessons for American States?” *Fordham Urban Law Journal* 2006/1. Article 13.

²³ BADÓ Attila: *Az igazságszolgáltató hatalom függetlensége és a tisztességes eljárás* (Szeged: Iurisperitus Bt. 2013) 119–153.

ként indított. Ennek célja mindazon kisebbségi csoportok jelentkezési aktivitásának erősítése volt, melyek a magisztrátusi karban alulrepräsentáltak voltak.²⁴ (Nem csupán a kisebbségi csoportok alulrepräsentáltsága, hanem a politikai kiegyensúlyozatlanság enyhítése is a lordkancellár céljai között szerepelt, miután a felmérések a magisztrátusok között konzervatív eltolódásra hívták fel a figyelmet.)²⁵ Elmondható, hogy mára a békebírák közötti arányok nagyjából megfelelnek a kisebbségi csoportok arányainak,²⁶ még ha ez csupán az országos átlag szempontjából igaz is.²⁷ (Hiszen például ahol az eltérés megmarad, az nem az igazgatást végzők akaratának hiányára, hanem valamilyen objektív akadálnak köszönhető.)²⁸ A korcsoportok közötti aránytalanság természetesnek számít, főként az idősebb korosztály engedheti meg magának a békebíráskodás „luxusát”. A politikai nézetek társadalmi arányait pedig azért képtelenség tükrözni a békebírák összetételében, mert annak pontos mérését az interjú végző bizottságok nem tudják elvégezni. Az angol eset jól példázza, hogy a politikai jellegű képviselő helyett milyen úton érdemes elindulni az igazságszolgáltatás világában akkor, ha az intézmény reprezentativitását biztosítani kívánjuk.

A laikus bíráskodás egyes formáinak deliberatív jellemzői szinte mintaszerűnek tekinthetők. A japán esküdtszék bevezetését Zachary Corey például éppen e fogalommal társítja.²⁹ Ott, ahol esküdtszék működik, vagy ahol a fenti módon biz-

²⁴ Kate. L. MALLESON: „Modernising the Constitution: Completing the Unfinished Business” in GUY CANIVET [et al.]: *Independence, Accountability and the Judiciary* (London: British Institute of International and Comparative Law 2006); Kate MALLESON – Peter RUSSEL: „Rethinking the Merit Principle in Judicial Selection” *Journal of Law and Society* 2007/1. 126–140.

²⁵ E kampány óta a békebírák kiválasztásánál fokozott figyelemmel kísérik azt, hogy az egyes társadalmi csoportok arányuknak megfelelő képviselőhöz jussanak a bírói karban. Jóllehet mindenki tisztában van azzal, hogy a teljes megfelelés elérése képtelenség, a cél megközelítését mégis a pártatlan igazságszolgáltatás biztosítékának tekintik. Az igyekezet a statisztikai adatok alapján nagyjából eléri célját. Amennyiben a szakbírák 2012-es adatait összevetjük a békebírák adataival, akkor láthatóvá válik a különbség. Amennyiben pl. a nemek arányát vetjük össze, durva eltérésre bukkanunk. A mintegy 3500 szakbíró között mindössze 807 nőt találunk, miközben a békebírák esetében a nők néhány százalékkal meg is haladják a férfiak arányát.

²⁶ Lásd BADÓ (23. l.) 144.

²⁷ A londoni körzetben élő kisebbségek arányától pl. messze elmarad az ott szolgálatot teljesítő békebírák között ugyanazon kisebbségek aránya.

²⁸ Érdemes idézni itt a magisztrátusok jelentkezési felhívásában rögzítetteket. A Bíróági Hivatal (*Judicial Office*) hivatalos kiadványában rögzítik, hogy a békebírákat kizárólag érdem alapon választják. A következő mondatban ugyanakkor jelzik, hogy különösen bátorítják azokat a jelentkezőket, akik valamely, a társadalomban alulrepräsentált csoportból érkeznek: „Jelentkezését várjuk minden olyan személynek, aki megfelel a jogosultsági kritériumoknak és aki úgy gondolja, hogy rendelkezik a munkavégzéshez szükséges kvalifikációval. Azok jelentkezését különösen várjuk, akik valamely, a bírói karban alulrepräsentált társadalmi csoportot képviselnek. Ez jelenti a fekete, és más kisebbségi csoportba tartozókat, az 50 éven aluliakat, a nem vezető vagy szakmai képzettséget igénylő állásokat betöltőket, illetve a fogyatékos személyeket, akik képesek segítség nélkül, vagy ésszerű mértékű segítség mellett a bírói feladatot ellátni.” *Becoming Magistrate in England and Wales. Guidance for Prospective Applicants*. May 2015, Magistrates HR, Judicial Office.

²⁹ Zachary COREY – Valeria P. HANS: „Japan’s New Lay Judge System: Deliberative Democracy in Action?” *Cornell Law Faculty Publications* 2010/Paper 636. és *Asian-Pacific Law & Policy Journal* 2010/Special Issue.

tosított a laikus bírák reprezentativitása, a legváltozatosabb társadalmi csoportok képviselői folytathatnak eszmecserét a döntést megelőzően. Amikor megnézzük a *Tizenkét dühös ember* című filmet, szinte tankönyvszerű bemutatását kapjuk annak, hogy miként kell működnie a deliberatív jegyeket magán viselő demokratikus intézményeknek. A döntéshozatalban részt vevők egyenlők, és a döntés meghozatala érdekében fejtik ki véleményüket. Önmagukról, egymásról, és az ügyről alkotott véleményük, preferenciáik fokozatosan módosulnak a vita során, és e változás okait is feltárják egymás előtt. Keresik az egymás meggyőzésére alkalmas érveket a konszenzusra jutás érdekében. Egyetlen hiányérzetünk maradhat csupán. A vita ugyanis zárt ajtók között zajlik, és csak a filmet nézők kiváltsága, hogy a fiktív tanácskozás kulisszatitkait megismerhetik. A valós tanácskozás köztudottan a nyilvánosságtól hermetikusan elzárva történik, ahova még a kíváncsi kutatók sem nyerhetnek bepillantást. Jóllehet számos kutatás foglalkozott különböző, a tanácskozást szimuláló módszerek segítségével azzal a kérdéssel, hogy miként jut döntésre az esküdtszék, a valósághoz közeli képet leginkább az utólagos, a tanácskozásban részt vevők véleményét kérdező vizsgálatokból kapunk. E vizsgálatok jól feltárják a tisztán laikusokból álló testületek „hatalmi viszonyait”, és rámutatnak azokra a jelenségekre, amelyek az intézmény deliberatív jellegét torzíthatják.³⁰ Az esküdtszéken túl a kérdés szempontjából sokkal érdekesebb az, hogy a kevert tanácsok (*mixed tribunals*) esetében hogyan alakul a szakbírák és laikus bírák belső viszonya. Az erre vonatkozó kutatások képesek bemutatni, hogy a törvényi szinten azonos jogokkal felruházott laikus és szakbírák között kialakul-e hierarchikus viszony. A vizsgálatok általában megerősítik azt, amit az intézmény részvételi jellegénél már hangsúlyoztunk, hogy a szakbírák dominanciája – főképpen kis létszámú testület esetében – szükségszerűen kialakul, legfőképpen akkor, ha autoriter személyiségű szakbíró szerepel a testületben. Tanulságosak Ekkehard Klaus vizsgálatai, melyek a német ülnökrendszerben mutattak rá e jelenségre.³¹ A vizsgálatok általánosságban is megerősítik azonban, hogy a szakbírák szakmai fölényéből származó dominanciája autoriter személyiség nélkül is megmutatkozik, és a laikusok befolyása a döntésre igen gyenge.³² Mindez arra a következtetésre vezethet bennünket, hogy az intézmény deliberatív jegyei is csak igen erős korlátok között érvényesülnek kevert bíróságok esetében.

³⁰ Badó Attila: „Társadalomtudósok a bíróságon” *Jogtudományi Közlöny* 1994/1. 35.

³¹ Ekkehard KLAUSA: *Ehrenamtliche Richter. Ihre Auswahl und Funktion, empirisch untersucht* (Frankfurt am Main: Athenäum 1972).

³² Gerhard CASPER – Hans ZEISEL: *Der Laienrichter im Strafprozess. Vier empirische Studien Zur Rechtsvergleichung* (Karlsruhe: C. F. Müller 1979) 81; Christoph RENNING: *Die Entscheidungsfindung durch Schöffen und Berufsrichter in rechtlicher und psychologischer Sicht. Empirische, rechtsdogmatische und psychologisch-theoretische Untersuchungen zur Laienbeteiligung an der Strafgerichtsbarkeit* (Marburg: N. G. Elwert 1993); KULCSÁR Kálmán: *A népi ülnök a bíróságon* (Budapest: Akadémiai Kiadó 1971).

1.2. A LAIKUS BÍRÁSKODÁS MINT AZ IGAZSÁGSZOLGÁLTATÁS LEGITIMITÁSÁT ERŐSÍTŐ ESZKÖZ

A legitimitás biztosítása mint intézményt megalapozó érvelés, ugyancsak rendre megtalálható a laikusok szerepeltetését alátámasztó törvényekben,³³ törvényi indoklásokban, vagy a szakirodalomban.³⁴ A legátfogóbb, a témakört e fogalom köré felépítő monográfiát Stefan Machura készítette el,³⁵ aki könyve bevezetőjében jelzi, hogy Weber, Rawls és Luhmann nyomán megállapítható, hogy az állami stabilitáshoz elengedhetetlen a társadalom által elfogadott értékek megjelenése az állami döntésekben.³⁶ Az e cél szolgálatában álló laikus bíráskodás oly módon töltheti be funkcióját, hogy a jogi szaktudással nem rendelkező, akár alacsony státuszú társadalmi csoportok is képviselhetik magukat az igazságszolgáltatásban, ahol saját morális értékeik megjelenítésével a bíráskodás társadalmi elfogadottságát erősítik. Ezt az elképzelést a fent leírt, részvételi, vagy deliberatívus jellemzők ismeretében eleve erős fenntartásokkal kezelhetjük. Ám még erőteljesebb kétségeket támaszthat bennünk az, hogy az igazságszolgáltatás bizalmi indexe és a laikus részvételi formák jelenléte között semmilyen összefüggésre nem találtunk. Ugyan a felmérések szerint, ha megkérdezzük valakit arról, hogy támogatná-e azt, hogy ügyében a szakbíró mellett laikusok is döntsenek, akkor nagy többséggel támogatják az elképzelést,³⁷ ám az igazságszolgáltatás bizalmi indexe nem magasabb azokban az országokban, ahol erőteljes laikus részvétel létezik, mint ahol egyáltalán nincs ilyen. Az össztársadalmi szintű mérhető hatás elmaradása ellenére nem tagadható le, hogy azoknál, akik laikusként közreműködnek a jogviták eldöntésében, ne lehetne bizonyos jogrendszerekben kimutatható bizalomnövekedés. (Ezt támasztja alá az általunk végzett *pilot study* is.³⁸) Az igazságszolgáltatás iránti bizalom nyilvánvalóan olyan komplex tényezőktől függ, mely tényezők között szinte elvész a laikus részvétel szerepe. Akárcsak az a multiplikátorhatás, melyet az intézménynek tulajdonít a szakirodalom,³⁹ és mely szerint az igazságszolgáltatás elfogadottsága nem pusztán a laikus bírákban közvetlenül, hanem azokban is növekedhet, akikkel a laikusok élményeiket megosztják. Mindehhez szorosan kapcsolódik még a „pedagógiai” érv, ami a társadalom jogismeretének, jogtudatának erősítésében, és egyfajta népneve-

³³ Egyértelmű hivatkozást találhatunk az intézmény legitimitációs funkciójára pl. a német ülnökök szerepére vonatkozó meghatározásban, amit a német bírák jogállására vonatkozó törvény tartalmaz (DRiG): „egy szimbólumot megmutatni, mely nyilvánvalóvá teszi, hogy az ítékezés a nép nevében, a nép legitimitációja által történik.”

³⁴ Pete W. BURGESS – Susan CORBY – Paul. L. LATREILLE: „Lay Judges and Labor Courts: A Question of Legitimacy” *Comparative Labor Law – Policy Journal* 2014/2. 191.

³⁵ Stefan MACHURA: „Eine Kultur der Kooperation zwischen Schöffen und Berufsrichtern” *Richter ohne Robe* 2000/12. 111–116.

³⁶ Lásd MACHURA (35. lj.) 9.

³⁷ Bernhard VILLMOV [et al.]: „Die Mitwirkung von Laien in der (Jugend)-Strafgerichtsbarkeit: Rechtsprechung zwischen Professionalität und Bürgernähe” in Heribert OSTENDORF: *Integration von Strafrechts- und Sozialwissenschaften. Festschrift für Lieselotte Pongrats* (München: J. Schweitzer 1986) 306–361.

³⁸ BADÓ Attila: *A magyar ülnöki rendszer vizsgálata* (Budapest: 2015) [Kézirat] 17.

³⁹ Lásd MACHURA (35. lj.) 40.

lő funkcióban találja meg ezen intézmény lényegét. Tocqueville kijelentése fémjelzi leginkább a gondolatot, aki szerint az esküdtszék talán nem a leghatékonyabb intézmény, ám a nép nevelésére a legalkalmasabb.⁴⁰ Véleményünk szerint még azokban az országokban is, ahol nagy tömegű laikus bírót alkalmaznak, annak pedagógiai jelentősége messze alulmarad a média vagy a közoktatás jogismeretre, jogtudatra gyakorolt hatásához képest.

1.3. A LAIKUSOK MINT TÉNYTALÁLÓK

Érdeemes röviden említést tenni a laikus bírászkodás tényfeltáró hatékonyságával kapcsolatos problémáról is.⁴¹ A laikusok alkalmazása melletti érv lehet az is, hogy a laikus bírászkodás általában társas bírászkodással és tipikusan nagyobb létszámú döntéshozói testületek létrejöttével is jár, ami a hatékonyságot is fokozza. A „több szem többet lát” egyszerűségére építő érveléssel szemben persze számos, sokszor empirikus vizsgálatokra építő ellenérv is felhozható, ám ezek máig sem voltak képesek elhomályosítani a laikusok élelátásába vetett mítoszt, mely azon az elképzelésen is alapul, hogy a munkájába belefásult szakbírák sérült percepciójához képest a laikusok az új élménytől éberebben figyelhetik egy jogeset tényeit. Az, hogy a ténytaláláshoz is szaktudás, de legalábbis tapasztalat szükséges, nehezen vonható kétségbe. Lehet, hogy a tanúk szavahihetőségének megállapításához több „érezkre”, mint tapasztalatra van szükség, ám a tényfeltárás bizonyos elemeit és a tények értékelésének módját a szakbíró csak hosszú gyakorlat után képes elsajátítani. E körből ki kell emelni azokat a laikus bíróságokat, ahol a ténytalálás színvonalának emelése érdekében kifejezetten ügyszpecifikus tudással rendelkezőkből áll össze az ítélő testület.⁴² A hosszú rutintól megfáradt szakbíró és az ügy tényeit éles szemmel figyelő laikus szembeállítását azt sejteti, hogy a ténykérdések feltárását és megítélését tanulás nélkül is bárki könnyedén elvégezhetné. Meglátásunk szerint, főként bonyolultabb ügyeknél a hangsúlyt inkább a társas bírászkodásból fakadó előnyökre érdemes helyezni. Miután a nagy létszámú, csak szakbírákból álló tanácsok folyamatos, a bírósági hierarchia-rendszer minden szintű működtetésére annak költségessége miatt nem lehet számítani, ezért a laikusokkal kiegészített tanácsok egyik legfőbb előnyét ez jelentheti.

⁴⁰ Lásd TOCQUEVILLE (12. l.) 23–246.

⁴¹ JOHN BALDWIN – MICHAEL MCCONVILLE: „Jury trials” *The Modern Law Review* 1983/6. 726-727; KEVIN M. CLERMONT – THEODORE EISENBERG: „Trial by Jury or Judge: Transcending Empiricism” *Cornell Law Review* 1992/5. 1124; NEIL VIDMAR: „The Performance of the American Civil Jury: An Empirical Perspective” *Arizona Law Review* 1998/4. 849; VICKI WAYE: „Judicial Fact-Finding: Trial by Judge Alone In serious Criminal Cases” *Melbourne University Law Review* 2003/2; ANTAL TAMÁS: „Ranulf Glanvill jogkönyve és az angol esküdtszék felemelkedése” *Jogtudományi Közlöny* 2014/9. 401–410; ANTAL TAMÁS: „A bírák helyzete a középkori német jogkönyvekben és az angol szokásjogban” *Jogtudományi Közlöny* 2012/5. 233–239; TAMÁS ANTAL: „The Legal Status of Judges in the German ‘Spiegels’ and in the Medieval English Common Law” in ELEMÉR BALOGH (szerk.): *Schwabenspiegel-Forschung im Donaugebiet* (Berlin: Gruyter 2015) 73–83; ANTAL TAMÁS: „Az angol esküdtszék fejlődése a közép- és a koraiújkorban – a Magna Chartától Morus Tamás peréig” *Jogtudományi Közlöny* 2015/10. 477–486.

⁴² Special jury, tiszteletbeli bírák; ANTAL 2013 (5. l.) 20–23.

1.4. KONTROLLFUNKCIÓ

Az ellenőrzés kifejezés furcsa emlékeket ébreszthet azokban, akik a posztoszocialista országok II. világháborút követő gyakorlatát ismerik a laikus bíraskodás területén. E történelmi situációban (mint például 1949 után Magyarországon) a bírák ellenőrzése, vagy inkább sakkban tartása a szovjet típusú ülnökbíraskodás kialakításának fő indoka volt. A kommunista hatalomátvételt megelőző időszakban szocializálódott bírákat a dolgozó osztályt és a kommunista eszméket képviselő ülnököknek kellett felügyelni a „helyes” döntések megszületése érdekében.⁴³ A demokratikus társadalmakban az ellenőrző funkciónak egészen mást illik szolgálnia. A kontrollfunkció több értelemben is gazdagítja a laikus bíraskodás apologetikus irodalmát. Az érvelés egyfelől, mint az igazságszolgáltatás egészét népi kontroll alá helyező intézményről szól, amely a „népi igazságérzet” hatékony becsatornázását teszi lehetővé a jogrendszerbe. Ahogyan korábban jeleztük, ez a kontroll a laikus bíraskodás különböző formáitól függően igen széles skálán mozog. A híres Kalven–Zeisel-vizsgálat is az esetek csupán hat százalékában talált a szakbírók és az esküdtek véleménye között a bűnösségre vonatkozó egyértelmű különbséget, melyen belül is elkülöníthetők azok az esetek, ahol a tényeket, és ahol a morális tartalmat rögzítő jogszabályokat illetően mutatkozott véleménykülönbség.⁴⁴ Talán a komoly vitát kiváltó Diamond-vizsgálat⁴⁵ az, amely a békebírói rendszer jellemzőinek köszönhetően alkalmas arra, hogy a laikusok „kontroll szerepét” a büntetékiszabás területén plasztikusan megmutassa. Diamond empirikus vizsgálata⁴⁶ arra mutat rá, hogy a jogi végzettséggel rendelkező békebírók (*stipendiary*) és a klasszikus laikus bírók gyakorlata a szankciót tekintve eltér. A „kvázi szakbírók” szignifikánsan szigorúbb büntetéseket szabnak ki, mint laikus társaik. Ez a számos előfeltevést cáfolni igyekvő tanulmány arra hívja fel a figyelmet, hogy a generál prevenció szempontra szocializáló jogászképzés a társadalmi igazságérzettől eltávolítja a jogászokat, amit a laikus bírák ítéleteikkel korrigálnak.

A tisztán laikus békebírói ítéletekhez képest a kevert bíróságoknál nehezebb e korrekciós szerepről világos képet kapni, ám ezen a téren is jelentős ismeretanyaggal rendelkezünk. Ami meglátásom szerint a laikus testületek kontrollszerepének legfontosabb elemét jelenti, az éppen a kevert bíróságok működésénél mutatkozik meg leginkább. A túlbürokratizált igazságszolgáltatás humanizálásának eszközeként is felfogható ugyanis a laikus intézmények szerepe egy adott jogrendszerben. A kontroll e téren akkor a legszembeötlőbb, ha a laikusok jelenléte a tárgyalások lefolyásának módjára is hatni képes. A tárgyalási stílus megváltozására több vizsgálat is rámutatott, amikor a szakbírák a laikusok jelenlétében más hangnemben,

⁴³ Lásd BADÓ–BENCZE (3. lj.).

⁴⁴ Harry KALVEN – Hans ZEISEL: *The American Jury* (Boston: Little Brown 1966).

⁴⁵ Monica WALKER: „Sentencing Studies: Comment on Diamond” *Law and Social Inquiry* 1992/1. 109–113.

⁴⁶ Shari Seidman DIAMOND: „Revising Images of Public Punitiveness: Sentencing by Lay and Professional Magistrates” *Law and Social Inquiry* 1990/2. 191; Shari Seidman DIAMOND – Neil VIDMAR: „Jury Room Ruminations on Forbidden Topics” *Virginia Law Review* 2001/8. 1857.

udvariasabban tárgyaltak.⁴⁷ Miután a hasonló hatást kiváltó médiajelenlet csak az esetek töredékénél jut szerephez, így a laikusok szervezett jelenletének biztosítása már e hatás miatt is megfontolásra érdemes.

2. ÖSSZEGZÉS

Írásunkban a laikus bírászkodás és az igazságszolgáltatás minőségének kapcsolatát a laikus bírászkodást megalapozó klasszikus érvek összegyűjtésével, és annak kritikai elemzésével tártuk fel. Ennek alapján úgy tűnik, hogy a törvényi indoklásokban, vagy a szakirodalomban felsorakoztatott érvek egy jelentős része csak korlátozott módon igazolható a gyakorlat és a szakirodalom tükrében. Az érvek jelentős része szoros összefüggést mutat a minőségi, hatékony és demokratikus igazságszolgáltatás képével. Am az egyes laikus bírósági formák esetében, eltérő mértékben, de általában a törvényhozói szándékhoz képest jóval szerényebb formában mutatható ki az érvekben megfogalmazott cél és az érvényesülés közötti kapcsolat. Azt, hogy egy adott jogrendszerben milyen laikus bírósági forma, milyen módon működik, általában inkább meghatározzák az intézményhez kapcsolódó jogtörténeti mítoszok, mint az igazságszolgáltatás minőségi fejlesztésére irányuló jogpolitikai szándékok. Ugyanakkor számos, a laikus bírászkodást alátámasztó érv az intézmény bizonyos megjelenési formáiban részben vagy egészben a vizsgálatok fényében is igazolást nyert. Amennyiben ezek alapján egy jogrendszer arra tesz kísérletet, hogy egy demokratikusabb, átláthatóbb, hatékonyabb, társadalmi kontrollt élvező igazságszolgáltatás elérése érdekében laikusokat vonjon be az ítélezésbe, akkor azt célszerű az empirikus tudományos vizsgálatok figyelembevételével tennie, és az elérni kívánt célhoz megfelelő laikus bírósági formát választani.

⁴⁷ Karl PETERS: *Fehlerquellen im Strafprozeß Band 2*. (Karlsruhe: C. F. Müller 1972); Anne M. TAUSCH – Inghard LANGER: „Soziales Verhalten von Richtern gegenüber Angeklagten. Merkmale, Auswirkungen sowie Änderungen durch ein Selbst-Training” *Zeitschrift für Entwicklungspsychologie und Pädagogische Psychologie* 1971/4. 283–303; Stanley ANDERSON: „Lay Judges and Jurors in Denmark” *The American Journal of Comparative Law* 1990/4. 839–864.